

SŁAWOMIR MAŚLIKOWSKI

RUCH PIELGRZYMKOWY NA JASNĄ GÓRĘ Z DIECEZJI CZĘSTOCHOWSKIEJ W LATACH 1526-1939

W dziejach częstochowskiej archidiecezji bez wątpienia szczególną rolę, tak odgrywał, jak i odgrywa ruch pielgrzymkowy na Jasną Górę. W dotychczasowych badaniach zagadnieniu temu nie poświęcono zbyt wiele miejsca, a na uwagę zasługują jedynie prace ks. prof. Jana Związka¹ oraz autora niniejszego tekstu².

Lata 1918-1939 to czas doniosłych przemian w jasnogórskich formach pątniczych, wtedy właśnie utrwaliła się tradycja organizowania masowych pielgrzymek stanowych, zawodowych i organizacyjnych, a charakter kultu maryjnego nabrał nowych, z racji odzyskania przez Polskę niepodległości, dziękczynnych treści³. Co prawda, w pierwszych latach istnienia odrodzonego państwa, ruch pielgrzymkowy nie osiągnął rozmiarów sprzed I wojny światowej⁴, jednak przy dużym zaangażowaniu paulinów oraz poparciu Episkopatu, rzesze nawiedzających sanktuarium stale rosły.

Szczególną rolę odegrali tu kardynał August Hlond oraz pierwszy ordynariusz częstochowski biskup Teodor Kubina⁵. Kardynał Hlond wielokrotnie odwiedzał sanktuarium, a od początku swej prymasowskiej posługi zainicjował ciekawy zwyczaj towarzyszenia wielu dostojnikom i grupom społecznym w ich pielgrzymowaniu na Jasną Górę⁶. Biskup Kubina wraz z rozpoczęciem swej działalności w diecezji przejął patronat nad uroczystościami jasnogórskimi. Jako biskup miejscowy przewodniczył najważniejszemu nabożeństwu, przemawiał do zgromadzonych pielgrzymów, a w dziele szerzenia kultu Matki Bożej Częstochowskiej duże znaczenie miał jego osobisty przykład⁷.

Mając na uwadze kompletny, a więc i porównywalny materiał źródłowy, ramy chronologiczne niniejszego opracowania stanowią data powstania diecezji częstochowskiej oraz moment wybuchu II wojny światowej, rozpoczynający niejako nowy etap jej dziejów⁸.

Podstawowym źródłem informacji o jasnogórskim ruchu pielgrzymkowym są materiały zgromadzone w Archiwum Klasztoru Paulinów na Jasnej Górze, w tym przede wszystkim zachowane rejestry pielgrzymek przybywających do Częstochowy. Dostarczają one informacji o czasie przybycia każdej pielgrzymki,

miejscowości którą reprezentowała i jej przynależności diecezjalnej, liczbie uczestników oraz przewodniku grupy. Od roku 1928 prowadzono również odrębne spisy wycieczek szkolnych, organizacyjnych i zawodowych, w których zapisywano dodatkowo nazwę instytucji organizującej pielgrzymkę⁹.

Nie wszystkie jednak pielgrzymki zostały odnotowane w klasztornych rejestrach, część grup z pewnością nie zgłosiła swego przybycia, wielu nie zapisano ze względu na duży napływ pańników i wynikający z tego brak czasu na inne, oprócz duszpasterskiej obsługi wiernych, zajęcia.

W pewnym stopniu lukę tę wypełniają czasopisma kościelne, szczególnie częstochowska prasa diecezjalna, która wielokrotnie uzupełnia jasnogórskie archiwalia¹⁰.

Szczególnie pomocnymi dla głębszego poznania stosunków kościelnych terenu, z którego przybywały pielgrzymki, okazały się prace wspomnianego już ks. Jana Związka¹¹. Natomiast dane dotyczące liczby dekanatów i parafii, ilości wiernych oraz duchowieństwa zaczerpnięto ze „Schematyzmów” diecezjalnych z lat 1926-1939¹².

Główną przyczyną utworzenia diecezji częstochowskiej było, oprócz racji wynikających z konieczności podziału największej w kraju pod względem liczby wiernych i jednej z największych pod względem terytorialnym diecezji wrocławskiej¹³, wielkie znaczenie Częstochowy w życiu religijnym Polski¹⁴. Bulla papieska *Vixdum Poloniae unitas* z 28 X 1925 roku¹⁵ wyznaczyła na stolicę biskupią Częstochowę, a kościołem katedralnym został, będący jeszcze w budowie kościół parafialny pod wezwaniem św. Rodziny. Patronką diecezji ogłoszona została Najświętsza Maryja Królowa Polski. Nowo powstała diecezja została włączona jako sufragania do metropolii krakowskiej¹⁶.

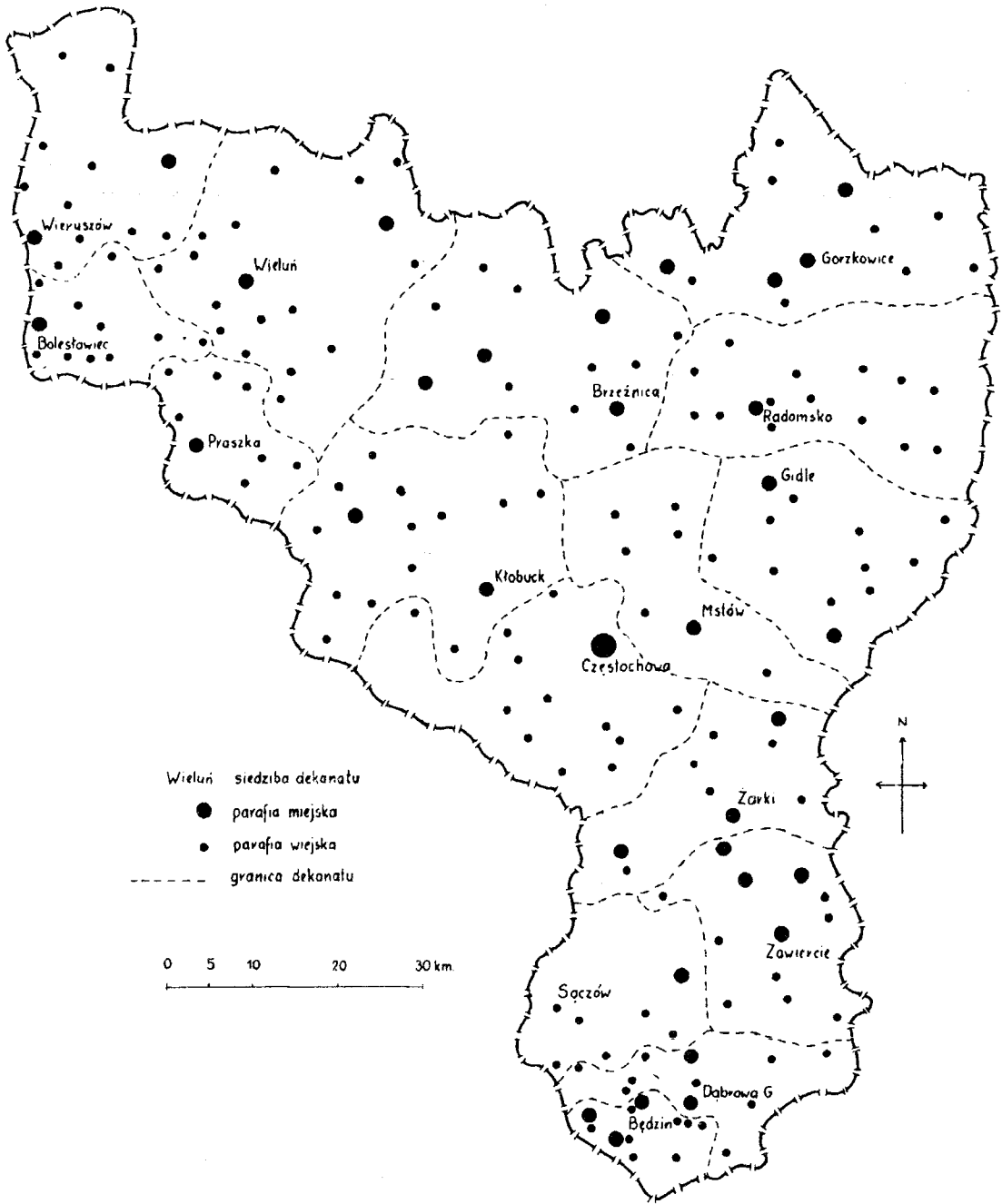
Nowa diecezja składała się z 15 dekanatów i 174 parafii. Z diecezji wrocławskiej przejęto 11 dekanatów i 126 parafii, a z kieleckiej 4 dekanaty z 48 parafiami¹⁷. Sieć dekanalna w latach 1925-1939 uległa pewnym zmianom, w 1929 roku z dekanatu będzińskiego został wyodrębniony dekanat dąbrowski, a w dziesięć lat później powstał dekanat częstochowski podmiejski¹⁸.

Większe zmiany nastąpiły w przynależności niektórych parafii do dekanatów. Spowodowane one były przede wszystkim dużym zróżnicowaniem terytorialnym dekanatów i liczbą parafii przejętych bądź to z diecezji wrocławskiej, bądź też z diecezji kieleckiej¹⁹. W wyniku zmian, w latach 1927-1939 powstało 30 nowych parafii i ekspozytur²⁰.

Uzupełnieniem duszpasterskich placówek parafialnych były kościoły przyklasztorne. W 1938 roku na terenie diecezji częstochowskiej przebywało ponad 100 zakonników i 400 siostr zakonnych skupionych w 25 zakonach i zgromadzeniach zakonnych, 9 męskich oraz 16 żeńskich, zamieszkujących 45 domów zakonnych²¹.

Według państwowego podziału administracyjnego w interesującym nas okresie, tereny diecezji należały do dwóch województw: łódzkiego i kieleckiego. Na północ od Częstochowy w granicach powiatów: wieluńskiego, radomszczańskiego i piotrkowskiego (woj. łódzkie) leżało osiem dekanatów, pozostałe wraz ze stolicą biskupią leżały na terenie powiatów: częstochowskiego, zawierciańskiego i będzińskiego (woj. kieleckie). Północna część diecezji, a więc tereny należące do województwa

Mapa 1. Dekanaty i parafie diecezji częstochowskiej w 1938 r.

łódzkiego, była typowo rolnicza, natomiast południowa należąca do województwa kieleckiego - przemysłowa.

Z większych miast na północy diecezji można wymienić jedynie Wieruszów, Wieluń i Radomsko. Na południu całe Zagłębie Dąbrowskie miało cechy aglomeracji miejskiej. Jego ściśle ustalony obszar wynoszący około 200 km², to rejony Sosnowca, Będzina, Dąbrowy Górniczej oraz przyległych miejscowości. Powszecchnie zalicza się do Zagłębia również powiat zawierciański oraz znaczną część powiatu olkuskiego²². Również i Częstochowa, leżąca w centrum diecezji na granicy rolniczej północy i przemysłowego południa była miastem typowo przemysłowym²³.

W Zagłębiu Dąbrowskim i powiecie częstochowskim zlokalizowane było 3/4 wielkich zakładów przemysłowych województwa kieleckiego²⁴. Teren diecezji był więc gospodarczo zróżnicowany, a granica województw łódzkiego i kieleckiego była jednocześnie granicą pomiędzy rolniczą północą i przemysłowym południem.

Terytorium diecezji posiadało dobrze rozwiniętą sieć komunikacyjną. Od roku 1848 istniała kolej warszawsko-wiedeńska, która przecinała diecezję w kierunku północno-południowym²⁵. W roku 1902 powstała linia kolejowa łącząca Częstochowę z Herbami, w roku 1911 z Kielcami, co pozwoliło na uzyskanie połączeń w kierunku wschodnio-zachodnim²⁶. Częstochowa, jako ósme co do wielkości skupisko ludności w kraju²⁷, będąc dużym węzłem kolejowym posiadała bezpośrednie bądź pośrednie połączenia z Warszawą, Łodzią, Poznaniem, Katowicami i Kielcami, była też ośrodkiem miejskim z rozwiniętą siecią połączeń autobusowych²⁸.

Zarysowany wyżej obraz diecezji częstochowskiej ukazuje określoną rzeczywistość, której znajomość jest niezbędna dla kontekstu, w jakim państwo się rozwijało i jakim niewątpliwie w pewnej mierze było uwarunkowane.

Jak wynika z materiału źródłowego w latach 1926-1939 w pielgrzymkach z diecezji częstochowskiej uczestniczyło ogółem 499178 pielgrzymów przybyłych na Jasną Górę w 2088 grupach (zob. tabela 1).

Natężenie państwa w badanym okresie ulegało pewnemu zróżnicowaniu, tak pod względem ilości grup jak i uczestniczących w nich osób, nie da się jednak uchwycić jakichś szczególnych jego załamań i wzrostu.

Wyjątkowymi są jedynie lata 1927 i 1936. Można natomiast stwierdzić pewną prawidłowość, zawsze w roku następnym przychodziło więcej grup niż w roku poprzedzającym. Jeżeli chodzi o liczbę pielgrzymów, to poza wymienionymi wcześniej latami, nie uległa ona większym zmianom. Można przypuszczać, że i rok 1939 nie odbiegałby tak znacznie od ustalonej średniej, gdyby nie wybuch II wojny światowej²⁹.

Tak więc przez czternaście lat, jakie upłynęły od erygowania diecezji do wybuchu wojny, ruch pielgrzymkowy ustawicznie się rozwijał. Ludność diecezji wykorzystywała fakt, że Częstochowa była miastem leżącym w samym jej centrum i bez względu na sytuację społeczno-gospodarczą nawiedzała sanktuarium. Szczególnie można to zauważyć pod koniec lat trzydziestych, kiedy to pielgrzymi z diecezji silnie akcentowali swój udział w różnego rodzaju pielgrzymkach stanowych i zawodowych, zlotach oraz ślubowaniach³⁰.

Na mapie nr 2 zakreślono okręgi o promieniu 30 i 60 km, w których znalazły się obszary leżące w takich odległościach od Jasnej Góry. Odległość 30 km jest wyznacznikiem tzw. pielgrzymki bliskiej, czyli takiej którą można odbyć pieszo

Tabela 1. Grupy pątnicze i pielgrzymki na Jasną Górę z diecezji częstochowskiej w latach 1926-1939

Rok	Liczba grup	Liczba pielgrzymów	Średnia liczba pielgrzymów
1926	127	35261	277,6
1927	109	49577	454,8
1928	102	26086	255,7
1929	122	28178	231,0
1930	157	31429	200,2
1931	140	31518	225,1
1932	149	29207	196,0
1933	164	29688	181,0
1934	195	39077	200,4
1935	166	37261	224,5
1936	115	66570	578,9
1937	173	41109	237,6
1938	224	39763	177,5
1939	145	14454	99,7
1926			
1939	2088	499178	239,1

Źródło: A.JG sygn. 637, 1927, 2380, 2388, 2601, 2772, N: 1926-1939, CzK: 1934-1939, KJ: 1928-1937.

w ciągu jednego dnia, odległość 60 km wymagała dwóch dni drogi³¹. Zakreślone okręgi obejmują prawie cały obszar diecezji. Jedynie dekanaty bolesławiecki, wierszowski oraz część wieluńskiego i gorkowickiego pozostają poza wyznaczoną przez nie przestrzenią.

Biorąc więc pod uwagę kryterium odległości, można stwierdzić, że większość miejscowości z których pielgrzymowano była oddalona od klasztoru jasnogórskiego zaledwie o kilkadziesiąt kilometrów (86% wszystkich miejscowości w diecezji), a przybycie do Częstochowy nie nastęczało, tak organizatorom jak i uczestnikom pielgrzymek, specjalnych trudności. Nie miały większego znaczenia czynniki, które odgrywały znaczną rolę w przypadku pielgrzymek z innych diecezji, mniej lub bardziej oddalonych od Jasnej Góry, a więc przede wszystkim szlaki komunikacyjne, sieć kolejowo-drogowa, trudności terenowe takie jak puszcze, góry, rzeki. Na terytorium diecezji częstochowskiej warunki naturalne były korzystne, a rozwinięta sieć dróg i linii kolejowych ułatwiała pielgrzymowanie³².

W sumie na 188 ośrodków z jednym lub kilkoma kościołami parafialnymi, istniejących w 1938 roku, na Jasną Górę przybyli pątnicy ze 179 takich miejscowości oraz ze 115, które kościoła parafialnego nie posiadały³³. Ostatecznie więc dało się ustalić liczbę 308 miejscowości reprezentujących diecezję częstochowską na Jasnej Górze, wśród nich 14 pozostaje bliżej niezidentyfikowanych (4,5%).

Spora liczba miejscowości, z których przybyły pielgrzymki, utrudnia analizę pątnictwa z każdej z nich z osobna. Koniecznym okazało się skorzystanie z podziału

dekanalnego diecezji. Obliczono więc ogólną liczbę grup i pątników przybyłych z każdego dekanatu.

Tabela 2. Pielgrzymki parafialne na Jasną Górę z dekanatów diecezji częstochowskiej w latach 1926-1939

Lp	Dekanat	Liczba miejscowości pątniczych	%	Liczba grup pątniczych	%	Liczba pielgrzymów	%
1	Będziński	8	2,6	156	7,5	23206	5,6
2	Bolesławiecki	13	4,2	63	3,0	7705	1,8
3	Brzeźnicki	23	7,5	148	7,1	43705	10,5
4	Częstochowski	40	13,0	300	14,5	32469	7,8
5	Dąbrowski	11	3,6	87	4,2	14347	3,4
6	Gidelski	19	6,2	138	6,6	33101	8,0
7	Gorzkowicki	19	6,2	111	5,3	29315	7,0
8	Kłobucki	29	9,4	202	9,7	46704	11,2
9	Mstowski	20	6,5	99	4,8	27281	6,6
10	Praszkowski	9	2,9	75	3,6	13184	3,2
11	Radomszczański	26	8,4	156	7,5	29259	7,0
12	Sączowski	10	3,2	40	1,9	11648	2,8
13	Wieluński	23	7,5	154	7,4	35887	8,6
14	Wieruszowski	16	5,2	95	4,6	16117	3,9
15	Zawierciański	13	4,2	120	5,8	21244	5,1
16	Żarecki	15	4,9	107	5,1	27461	6,6
17	Pielgrzymki wspólnodekanalne			9	0,4	762	0,2
18	Niezidentyfikowane	14	4,5	14	0,7	2061	0,5
Razem		308		2074^a		415456^b	

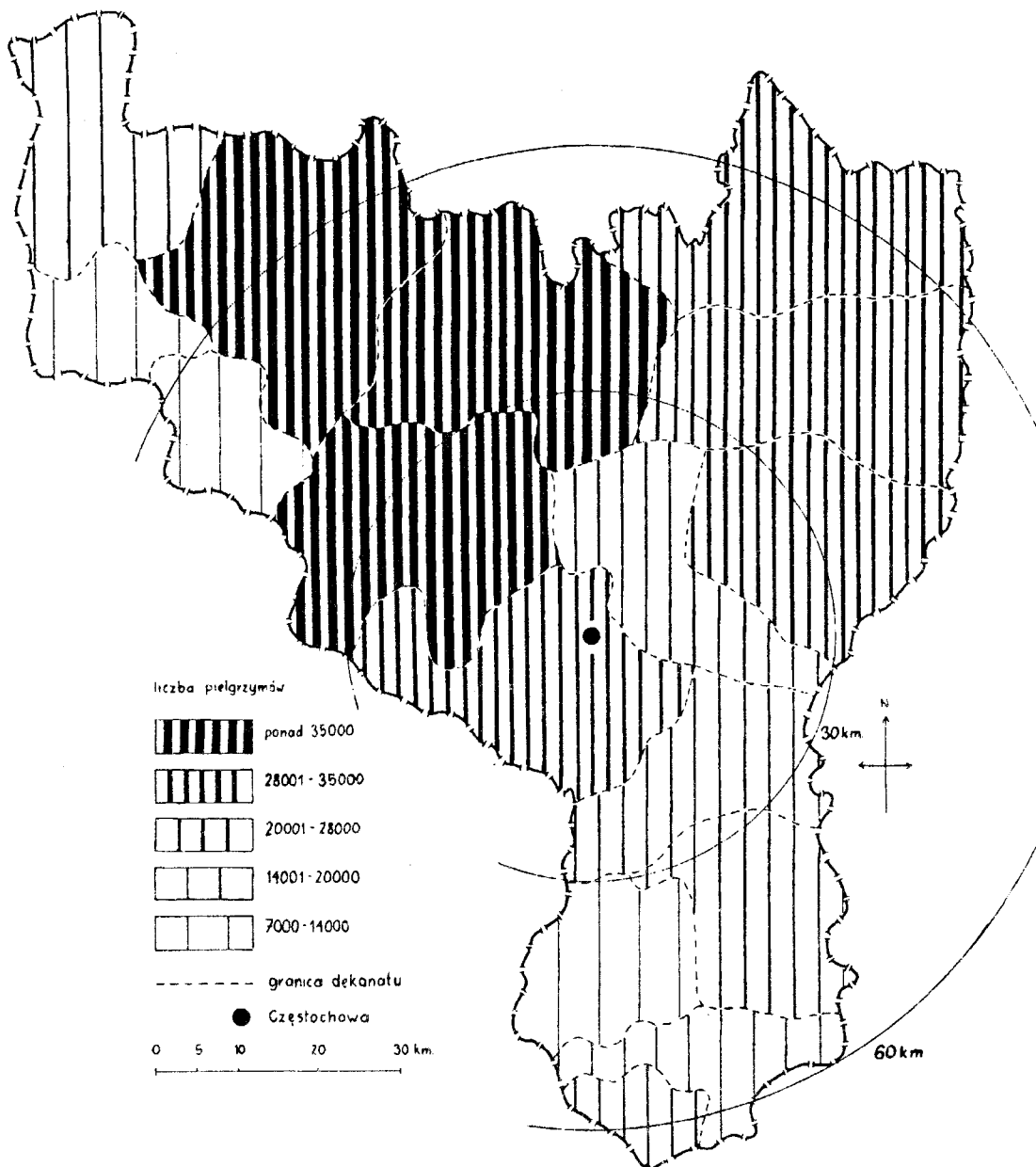
a - nie uwzględniono liczby grup pielgrzymek pozaparafialnych

b - nie uwzględniono liczby pątników z pielgrzymek pozaparafialnych

Źródło: AJG sygn. 637, 1927, 2380, 2388, 2601, 2772, N: 1926-1939,
CzK: 1934-1939, KJ: 1928-1937, SUV: 1926-1938, KKD: 1939.

Generalnie można stwierdzić, że największa ilość grup przychodziła z północnych rejonów diecezji. Tereny te przodowały również pod względem liczby pielgrzymów. Jeżeli nie brać pod uwagę dekanatu częstochowskiego, którego mieszkańcy, pozostający w bezpośrednim sąsiedztwie klasztoru, pielgrzymowali zazwyczaj bez organizowania się w specjalne grupy, a każdy wierny mógł w każdej chwili nawiedzić sanktuarium, nie będąc przy tym zapisanym ani w księdze wpisów, ani odnotowanym w czasopiśmie, to okaże się, że najwięcej bo 46704 pątników przybyło z dekanatu kłobuckiego. Sporą liczbą pielgrzymów wyróżniły się również pozostałe dekanaty, leżące na północ od Częstochowy tj. brzeźnicki, wieluński, gidelski, gorzkowicki i radomszczański, na południu zaś jedynie będziński i zawierciański (zob. tabela 2 oraz mapa 2).

Mapa 2. Pielgrzymi z dekanatów diecezji częstochowskiej
na Jasnej Górze w latach 1926 - 1939

Znaczny udział w ogólnym obrazie pątnictwa mają również pielgrzymki szkolne. Pielgrzymki te przybywały przede wszystkim z ośrodków nie posiadających kościoła parafialnego. Duża ilość tego typu grup pielgrzymkowych nie idzie w parze z ich liczebnością, ponieważ uczestniczyły w nich najwyżej jedna lub dwie klasy reprezentujące szkołę z danej miejscowości. Ze względu na taki charakter tych pielgrzymek, można z dużym prawdopodobieństwem założyć, że korzystały one z różnych środków komunikacji, tak publicznych, jak i prywatnych, czym na pewno wyróżniały się wśród innych grup pątnicznych.

W omawianym okresie można też zaobserwować tworzenie się na terenie diecezji pewnej tradycji pątniczej. Przyjmując duże natężenie pątnictwa i małą odległość od ośrodka kultu, za miejscowości o tradycji pątniczej uznano te, z których pielgrzymowano rokrocznie, czyli co najmniej 14 razy. Miejscowości takich jest 24, co stanowi 7,8% ogółu, a przybyło z nich 728 grup pątnicznych, co daje 35,0% wszystkich grup oraz 129846 pielgrzymów, stanowiących 31,3% ogółu pątników. Dodać należy również, że w ciągu badanych 14 lat, pielgrzymi z 79 miejscowości (25,6%) zaznaczyli swoją obecność na Jasnej Górze co najmniej 10 razy.

Dysponując danymi dotyczącymi tak przybyłych grup, jak i pielgrzymów, można je sklasyfikować według pewnych stałych rytmów, odnoszących się zarówno do kalendarza rocznego jak i liturgicznego. Poszczególne miesiące w danym roku kalendarzowym tworzą tzw. sezon pielgrzymkowy.

Tabela 3. Liczba pątników i grup w miesiącach sezonu pielgrzymkowego w latach 1926-1939

Miesiąc	Liczba grup	Liczba pielgrzymów	Srednia liczba pielgrzymów na 1 grupę
I	7	383	54,7
II	15	535	35,7
III	25	954	38,2
IV	42	1933	46,0
V	273	72415	265,2
VI	444	29635	66,7
VII	76	34087	473,4
VIII	707	219151	310,0
IX	443	136604	308,4
X	33	2447	74,1
XI	16	736	46,0
XII	7	298	42,6
I-XII	2088	419178	239, 5

Źródło: AJG sygn. 637, 1927, 2380, 2388, 2601, 2772, N: 1926-1939, CzK: 1934-1939, KJ: 1928-1937.

W przypadku diecezji częstochowskiej, sezon ten trwał praktycznie cały rok, jako że w każdym z miesięcy omawianego okresu przybywały pielgrzymki. Miesiącem jednak najbardziej preferowanym przez pątników (największa ilość grup i przybyłych w nich pielgrzymów) był sierpień, po nim wrzesień oraz czerwiec i maj. Miesiącami natomiast w których pielgrzymi podejmowali trud wędrówki najrzadziej są grudzień oraz styczeń (zob. tabela 3). Ze względu na swoją specyfikę, na uwagę zasługują maj i czerwiec. Maj miesiąc maryjny był zawsze tym pierwszym miesiącem roku, w czasie którego nasilał się ruch pielgrzymkowy, w maju przychodziła również spora ilość pielgrzymek szkolnych. To właśnie maj i czerwiec, ostatnie miesiące roku szkolnego upodobała sobie młodzież. W tych dwóch miesiącach na Jasną Górę przybyło 18437 osób w 453 grupach, co stanowiło ponad 78% ogółu pielgrzymek szkolnych, zarówno jeżeli pod uwagę weźmie się ilość grup jak i pątników.

Dzięki analizie natężenia ruchu pątniczego w poszczególne dni miesiący, można znacznie przybliżyć obraz rytmu liturgicznego, w aspekcie którego samo natężenie da się również charakteryzować. Wierni diecezji najczęściej pielgrzymowali na uroczystość Matki Bożej Częstochowskiej (26 VIII), następnie na Narodzenie NMP (8 IX) oraz Wniebowzięcie NMP (15 VIII), z grupy innych świąt na czoło wysuwa się uroczystość świętych Apostołów Piotra i Pawła (29 VI) oraz Zesłanie Ducha Świętego (zob. tabela 4).

Tabela 4. Liczba grup i pielgrzymów z diecezji częstochowskiej przybywających na święta liturgiczne w latach 1926-1939

Lp.	Uroczystość	Liczba grup	Liczba pielgrzymów
1	Wielkanoc	1	22
2	MB Królowej Polski	26	620
3	Wniebowstąpienie	28	1024
4	Zesłanie Ducha Św.	57	61508
5	Trójcy Przenajśw.	43	2284
6	Boże Ciało	45	1527
7	Piotra i Pawła	94	13674
8	Nawiedzenie NMP	22	2609
9	MB Szkaplerznej	9	17895
10	Wniebowzięcie NMP	141	39165
11	MB Częstochowskiej	365	108590
12	Narodzenie NMP	210	61143
13	MB Bolesnej	58	13764
Razem		1099	323829

Źródło: AJG sygn. 637, 1927, 2380, 2388, 2601, 2772, N: 1926-1939,
Cz K: 1934-1939, KJ: 1928-1937.

Można stwierdzić, iż szczególnie w końcu lat dwudziestych i na początku trzydziestych notowano duże ilości grup i wiernych przybywających na Jasną Górę w okresie uroczystości odpustowych, potem sytuacja ta uległa pewnym zmianom, wraz z mniejszą ilością grup pątnicznych przychodziła większa liczba pielgrzymów. Wśród miesięcy dominuje sierpień, jako że w tym miesiącu przypadają dwa najważniejsze święta, na które przychodziła zarówno duża liczba grup jak i pielgrzymów. Z tych samych względów wyróżnia się wrzesień. Maj i czerwiec charakteryzują się również kilkoma świętami, jednak udział grup pątnicznych i pielgrzymów nie jest w nich tak duży.

Niejako dopełnieniem charakterystyki natężenia pątnictwa, będzie próba zwrócenia uwagi na jego rytm dzienny, jakże nierozłącznie związany z rytmem liturgicznym. Zauważyć więc można, że największa liczba grup i ludzi przychodziła w sobotę oraz w niedzielę i poniedziałek, natomiast dniem, w którym sanktuarium było nawiedzane przez najmniejszą liczbę grup i pątników był piątek. Pielgrzymi, przychodząc więc w końcu tygodnia, wykorzystywali niejako czas wolny zagwarantowany powszechnie przyjętymi normami.

Archiwalia, którymi dysponujemy, zasadniczo nie zawierają bliższych danych dotyczących uczestników pielgrzymek, takich jak wiek, płeć, stan cywilny, pochodzenie społeczne lub zawodowe, a więc tego wszystkiego co pozwoliłoby określić strukturę demograficzno-społeczną pielgrzymów³⁴. Pewne jest, że wśród pielgrzymów z diecezji częstochowskiej przeważająca większość to reprezentanci środowisk wiejskich, jednak stwierdzenie, iż była to ludność w większości rolnicza, mimo racji przemawiających za jego prawdą, pozostanie tylko hipotezą.

Sytuacja jest o wiele bardziej skomplikowana gdy pod uwagę weźmie się ludność miejską, która stanowi prawdopodobnie ogromne zróżnicowanie zawodowo-społeczne, jednak praktycznie niemożliwym jest ustalenie wartości, które pozwoliłyby na charakterystykę formacji zawodowych, których przedstawiciele byli obecni na Jasnej Górze. Jedynie spekulując można stwierdzić, że, pomijając wojsko i policję, robotnicy poza rolnikami stanowią ilościowo drugą grupę zawodową najliczniej reprezentowaną w sanktuarium, po nich idą nauczyciele, dalej kupcy.

Trochę więcej, ponieważ dane są bardziej wiarygodne, można powiedzieć o udziale w ruchu pątniczym członków organizacji świeckich i religijnych. Ludzie ci przybywając na Jasną Górę mogli starać się o dokonanie wpisu akcentującego ich pobyt w sanktuarium, szczególnie jeżeli reprezentowali organizację o pewnym odrębnym statusie i profilu. Było tak z pewnością z organizacjami świeckimi, chociaż i w przypadku organizacji religijnych pewna ich mnogość mogłaby wskazywać na słuszność tego sformułowania. Prawdopodobnie spośród wszystkich organizacji zapisywane były tylko te, które przychodziły najczęściej. Z grupy świeckich na wymienienie zasługuje Polski Czerwony Krzyż i Związek Harcerstwa Polskiego, z religijnych Związek Młodzieży Polskiej Męskiej i Żeńskiej i Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej. Wspomnieć należy również o działającej wśród uczniów Krucjacie Eucharystycznej, której to członkowie siedemnastokrotnie odnotowali swoją obecność na Jasnej Górze.

Problematyczne jest też ustalenie wieku pielgrzymów, tym samym optymalnym będzie podział na cztery kategorie wiekowe tj. dzieci, młodzież, młodzież starszą i dorosłych.

Co do ustalenia płci oraz stanu cywilnego pielgrzymów, to jest to prawie niemożliwe. Jedyne w sposób pośredni można wnioskować, że większość stanowiły kobiety. Świadczyć o tym może min. to, iż pielgrzymki kobiet i młodzieży żeńskiej były zazwyczaj liczniejsze niż analogiczne mężczyzn i młodzieży męskiej³⁵. Co do stanu cywilnego, to analizowane źródła nie zawierają na ten temat nawet wzmianki.

Szczególną grupę pielgrzymów stanowili tzw. przewodnicy. W większości przypadków byli to księża parafialni. Spośród 455 duchownych pełniących w latach 1926-1939 duszpasterską posługę, w ośrodkach parafialnych diecezji częstochowskiej, źródła odnotowały pobyt na Jasnej Górze aż 276 księży, co stanowiło ponad 60% całego stanu osobowego kapłanów³⁶. Z tej licznej grupy na wyróżnienie zasługują księża: Wawrzyniec Głogowski, długoletni proboszcz w Wierchlasie i Ludwik Muszyński proboszcz z Bogdanowa. Pierwszy z nich w okresie czternastu lat przyprowadził aż 13 grup pielgrzymich, w których przybyły 3334 osoby, ksiądz Muszyński przyprowadził 10 grup z 7420 pątnikami. Duchowieństwo diecezjalne przyprowadziło 915 grup (44,1% ogółu), w których przybyło 266850 pielgrzymów (53,7%). Przewodnicy świeccy przyprowadzili 705 grup pątnicznych, natomiast w przypadku ponad 20% grup nie udało się zidentyfikować ich przewodników.

Archiwalia dostarczają również informacji dotyczących kwestii materialnych, związanych przede wszystkim z pobytem pielgrzymów w sanktuarium. Prawie każda pielgrzymka ofiarowała klasztorowi pewną sumę pieniędzy, zdarzyło się również, iż jedna z nich ofiarowała zboże i siano³⁷. Należy przypuszczać, że wszystkie ofiary pochodziły z dobrowolnych składek uczestników pielgrzymki. Statystyczny pielgrzym ofiarował klasztorowi w okresie 1926-1939 5 groszy. Ogólnie można powiedzieć, że ofiary pątników ułatwiały funkcjonowanie sanktuarium, świadczą one nie tylko o poświęceniu, ale i o osobistym, autentycznym zaangażowaniu pątników w sprawy Kościoła.

Pielgrzymki na Jasną Górę stanowiły znaczący element w szeroko pojmowanej religijności wiernych, a szczególnie uwidacznia się to, gdy pod uwagę weźmie się teren najbliższy ośrodkowi kultu. Ludność diecezji częstochowskiej w latach 1926-1939 odwiedzała sanktuarium spontanicznie. Najczęściej przybywały piesze pielgrzymki organizowane w obrębie parafii. Wspólne pielgrzymki ogólnodiecezjalne i organizacyjne były zjawiskiem dosyć rzadkim.

Biorąc pod uwagę cały okres, można stwierdzić, że natężenie pątnictwa nie ulegało większym zmianom. Niewielki jego wzrost przypadał na schyłek lat trzydziestych, a wyjątkowo, ze względu na znaczne nasilenie, można traktować jedynie lata 1927 i 1936. Szczególnie liczne rzesze pielgrzymów odwiedzały duchową stolicę Polski w miesiącach letnich, przy czym najwięcej wiernych gromadziły święta maryjne.

Zarysowany wyżej problem z pewnością będzie ważnym przyczynkiem do dalszych badań nad fenomenem jasnogórskim, jak również przybliży jeden z aspektów szeroko rozumianego życia duchowego maryjnej archidiecezji.

PRZYPISY

1. J. Związek ks., *Kult Matki Bożej Jasnogórskiej w Diecezji Częstochowskiej*, W: *Maryja Matka Narodu Polskiego*, pod red. ks. St. Grzybka, Częstochowa 1983, s. 243-281; tenże: *Początki diecezji częstochowskiej a Jasna Góra*, „*Studia Claromontana*” 8: 1987 s. 22-55 (dalej SC).
2. S. Maślikowski, *Pielgrzymki na Jasną Górę z diecezji częstochowskiej w latach 1926-1939*, Lublin 1987 (mps, Arch. Bibl. Gł. KUL); w przygotowaniu do druku są artykuły: *Ruch pielgrzymkowy na Jasną Górę z terenów woj. kieleckiego wchodzących w skład diecezji częstochowskiej (1926-1939)*, *Ruch pielgrzymkowy na Jasną Górę z powiatu częstochowskiego w latach 1926-1939*.
3. Sz. Z. Jabłoński ZP, *Częstochowska Matka Boża. Pielgrzymki*, W: *Encyklopedia Katolicka* T. 3, Lublin 1979, kol. 866-872.
4. Tenże: *Dzieje kultu Matki Bożej Jasnogórskiej*, W: *Maryja Matka...* s. 49; tenże: *Pątnicza solidarność polskich robotników z Matką Bożą Jasnogórską*, W: *Tysiąc wielką chlubą naszego Narodu*, pod red. K. Kunza ZP, Częstochowa 1991 s. 375.
5. L. Warzybok ks., *Biskupi ordynariusze częstochowscy*, „*Częstochowskie Studia Teologiczne*” 2:1974 s. 40-41 (dalej CzST).
6. J. Zbudniewek ZP, *Jasnogórskie posługiwanie prymasa Hlonda*, W: *Maryja Matka...* s. 65; tenże: *Kardynał August Hlond w dziejach jasnogórskiego klasztoru i zakonu paulinów*, SC 10: 1989 s. 94.
7. J. Związek ks., *Kult Matki...* s. 245; tenże: *Początki diecezji...* s. 30nn.
8. Zapisy „*Diecezja częstochowska*” pojawiają się w źródłach dopiero od roku 1926, mimo że sama diecezja powstała 28 X 1925 r.
9. W Archiwum Jasnogórskim (dalej AJG) kwerenda źródłowa objęła m.in.: *Kompanie przybywające na Jasną Górę* sygn. 637; *Księga do zapisywania wycieczek przybyłych na Jasną Górę od roku 1928* sygn. 1927; *Książka do zapisywania wycieczek przybyłych na Jasną Górę* sygn. 2380; *Wykaz kompanii przybywających na Jasną Górę* sygn. 2384; *Pielgrzymki na Jasną Górę, Książka do zapisywania pielgrzymek przybywających na Jasną Górę do Matki Boskiej* sygn. 2388; *Wykaz pielgrzymek przybyłych na Jasną Górę od roku 1935* sygn. 2601; *Statystyka wycieczek szkolnych i pozaszkolnych* sygn. 2772.
10. Najbardziej pomocne okazały się: *Niedziela. Ilustrowany tygodnik katolicki diecezji częstochowskiej: 1926-1939* (dalej N); *Czyn Katolicki. Okólnik Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej w Częstochowie: 1934-1939* (dalej CzK); *Kalendarz Jasnogórski na rok Pański...*: 1928-1937 (dalej KJ).
11. J. Związek ks., *Rozwój sieci parafialnej diecezji częstochowskiej w latach 1926-1963*, CzST 1: 1973 s. 235-259; tenże: *Powstanie diecezji częstochowskiej*, CzST 2: 1974 s. 13-38; tenże: *Rozwój terytorialny diecezji częstochowskiej (1925-1951)*, CzST 6: 1978 s. 261-300; tenże: *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, Częstochowa 1990; tenże: *Organizacja Kościoła Katolickiego w Regionie Częstochowskim (1918- 1926)*, W: *Częstochowa w pierwszych latach Polski Odrodzonej*, pod red. R. Szweida i in., Częstochowa 1994 s. 59-77.
12. *Schematismus universi venerabilis cleri saecularis et regularis dioecesis częstochoviensis pro anno Domini...*: 1926-1938, *Częstochoviae 1926-1938* (dalej SUV); *Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej na rok 1939*, Częstochowa 1939 (dalej KKD).
13. J. Związek ks., *Rozwój sieci...* s. 238.
14. Tenże: *Powstanie diecezji...* s. 14; tenże: *Organizacja Kościoła...* s. 64-65.
15. B. Kumor ks., *Granice metropolii i diecezji polskich (1966-1939)*, „*Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*” 22: 1971 s. 372.

16. J. Związek ks., *Powstanie diecezji...* s. 15.
17. Tamże, s. 19-23.
18. *Diecezja częstochowska - szkic historyczny*, W: KKD: 1958 s. 7; zob. mapa 1.
19. J. Związek ks., dz. cyt., s. 26.
20. Tenże: *Rozwój sieci...* s. 255-256.
21. KKD: 1939 s. 125-136.
22. M. B. Markowski, *Robotnicy przemysłowi w województwie kieleckim 1918-1939*, Warszawa 1980 s. 18.
23. E. Bąkowski, *Struktura społeczno-zawodowa ludności Częstochowy w latach 1919-1939*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej. Nauki Społeczno-Ekonomiczne” z. 7 s. 89, 92.
24. M. B. Markowski, dz. cyt. s. 33.
25. S. Kieniewicz, *Historia Polski 1795-1918*, Warszawa 1975 s. 289.
26. J. Braun, *Częstochowa. Urbanistyka i architektura*, Warszawa 1977 s. 74.
27. B. Puchała, *Kultura masowa w Częstochowie w okresie międzywojennym*, W: *Częstochowa i jej miejsce w kulturze polskiej*, pod red. A. Zakrzewskiego, Częstochowa 1990 s. 143.
28. K. Motal, *Ziemia Częstochowska*, Kielce 1947 (mps, Woj. i Miej. Bibl. Publ. Częstochowa) s. 164.
29. Średnią obliczono na podstawie dogłębnej analizy materiału źródłowego, zob. przypisy 9 i 10.
30. Sz. Z. Jabłoński ZP, *Częstochowska Matka...* kol. 868.
31. A. Witkowska OSU, *Kulty pątnicze piętnastowiecznego Krakowa. Z badań nad miejską kulturą religijną*, Lublin 1984 s. 127-128.
32. J. Braun, dz. cyt., s. 74.
33. Z 200 parafii diecezji odliczono 12 parafii miejskich.
34. M. Krzysztofiak, *Statystyka*, Warszawa 1970 s. 293.
35. N 2: 1927 s. 318, 323, 339; N 13: 1938 s. 418, 436-437; CzK 5: 1938 s. 227; S. Maślikowski, *Pielgrzymki na Jasną Górę...* s. 58, 155.
36. SUV: 1926-1938; KKD: 1939; M. Kołodziejczyk bp, *Alumni i neoprezbiterzy Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie w latach 1926-1974*, CzST 2: 1974 s. 181-185; J. Związek ks., *Powstanie diecezji...* s. 28-33, 36-38.
37. AJG sygn. 637 s. 82.